

Rozhovor: S bývalým disidentem, novinářem a nositelem Ceny Ferdinanda Peroutky Ivanem Hoffmanem se v obsáhlém rozhovoru ohlížíme za posledními 30 lety.

Veronika Sušová-Salminen: Pane Hoffmane, vy jste byl přímým a angažovaným účastníkem listopadových událostí před 30 lety. Vidíte dnes po třiceti letech nějakou výraznou kontinuitu mezi dneškem a listopadovými ideály?

Ivan Hoffman: Asi bych měl upřesnit svou roli v listopadových událostech 89. Nestal jsem se politikem, i když jsem k tomu směřoval, jelikož jsem jako jeden z mála lidí na Slovensku v říjnu 1988 podepsal manifest Hnutí za občanskou svobodu, ve kterém se pravilo, že „čas dozrál k práci vpravdě politické“. Mediálně jsem ovšem spojen s protestními demonstracemi, na kterých jsem kamarádům, kteří se dali na politiku, přispěl kulturní vložkou, revoluční politickou písní, kterou jsem složil a hrál na demonstracích. Ve dnech, kdy se ještě oficiální média zdráhala informovat o převratu, jsem pro Svobodnou Evropu a Hlas Ameriky telefonicky aktuálně komentoval dění v Bratislavě. Byla to moje první novinářská práce, než jsem se stal redaktorem Lidových novin a pak dopisovatelem Svobodné Evropy ze Slovenska. Tím, že jsem z demonstrací spěchal domů k telefonu, nebyl jsem mezi těmi, kteří dělali politiku. Přesně si vybavuji okamžik, kdy jsem byl z místnosti (ve které se řešila aktuální politická revoluční agenda) vykázán, coby někdo, kdo do uzavřeného okruhu zasvěcených nepatří. Bylo to totiž v den mých narozenin, 27. listopadu. Byl jsem rozzuřený jako málokdy v životě, ale později jsem to bral jako znamení osudu, že mám politiku komentovat, nikoli ji dělat...

Kontinuitu mezi dneškem a listopadovými ideály nevidím. Ale bude to tím, že v okamžiku změny režimu nebylo jasné, co přijde. Představa, že destrukce minulého sama o sobě garantuje lepší příští, byla představou hodně naivní. Špatné, nebývá střídáno dobrým automaticky. Někdy je špatnost střídána ještě větší špatností, a nejčastěji se společnost revolucí dostane z bláta do louže či z deště pod okap. Politický převrat nepřinesl jiný řád, nýbrž nastartoval období destrukce a chaosu. Ve jménu svobody dostala zelenou svévole. K moci přišli liberálové, kteří pohrdají jistotami, oškliví si solidaritu, kolektiv, neboť věří, že hybnou silou pokroku není spolupráce, nýbrž soupeření, jehož přirozenými průvodními projevy jsou individualismus, sobectví, chamtivost. Společnost se na drsné poměry adaptovala, ale to o kvalitě stávajícího režimu nic kladného nevypovídá. Nahradit rovnostářství sociální nerovností nebyla žádná výhra. Pokud vadou minulého režimu byla politická nesvoboda, pak brutální ekonomický tlak, kterému dnes čelí nejen chudí, ale i střední třída je systémovou vadou minimálně srovnatelnou.

V.S.S.: Může ale existovat politická svoboda v systému, který generuje ekonomický tlak či útlak jako svoji nedílnou součást?

I.H.: Je takový trefný bonmot, že kdyby volby mohly něco změnit, mocní by je zakázali. Pokud ale možnost vybrat ve volbách zastupitele ze vzájemně si konkurujících stran bereme jako důkaz politické svobody, pak to systémové „generování ekonomického útlaku“, bude mít jinou příčinu, než absenci demokracie. Nabídka alternativy k současnému režimu neexistuje proto, že neexistuje většinová poptávka po jeho pádu. Většina lidí si vždy přeje, aby se systém polepšil, nikoli aby se zhroutil. Jako si v minulosti lidé přáli socialismus s lidskou tvář, dnes by ocenili lidskou tvář u kapitalismu. To, čím kapitalismus drží pohromadě je „americký sen“. I když je evidentní, že v tomto systému nelze zbohatnout prací, a pro mnohé je dokonce problém se v něm prací uživit, v lidech přežívá iracionální naděje, že „možná zrovna já budu

mít štěstí a z čističe bot se vypracuji na milionáře“. Že to kapitalismus nedokáže splnit, lidem (zdá se) nevadí. Oškliví si socialismus, který to neumí slíbit.

Neměl jsem ten režim rád, ale ohlížím se za ním s nostalgii

V.S.S.: V současných poměrech je docela těžké být k vývoji po roce 1989 kritický, aniž by člověk riskoval to, že se ta kritika bude chápat jako obhajoba minulého režimu. Takže budeme polopatičtí. Jak vidíte Vy osobně a na základě zkušeností z disentu minulý režim? Samozřejmě nečekám nějakou obsáhlou analýzu.

I.H.: Já se za minulým režimem ohlížím s nostalgii. Pohyboval jsem se v dobré společnosti „pozitivních deviantů“, tedy výtvarníků, restaurátorů, muzikantů, literátů, a v této svobodomyšlné pospolitosti se vnitřní svoboda cenila více než svoboda vnější. Omezení, která režim reálného socialismu provázela, jsem bral jako existenciální výzvy. Jako fotograf, písničkář anebo literát s básnickou ambicí, jsem si nepřipadal být na okraji společnosti, ale naopak v centru dění... Zpětně si uvědomuji, že mne tenkrát vlastně nezajímalo, jak režim tzv. „reálného socialismu“ funguje. Byl jsem kritikem něčeho, co jsem posuzoval výhradně z těch horších stránek. Uvědomil jsem si to někdy před deseti lety, když se mi do ruky dostaly „[Paměti a úvahy](#)“ Lubomíra Štrougala. Je to dobrodružné čtení, díky kterému se mi minulost vynořila v širším kontextu a řada věcí mi dává nový smysl. Politika je, ale i vždy byla, uměním možného. Vždy byla současně arogancí moci i frustrací z bezmoci... Řeknu to takto: neměl jsem ten režim rád, ale objektivně měl proti režimu dnešnímu řadu předností, které vynikly až po jeho pádu. Mohu-li si pomoci černým humorem, soudím, že ke naší škodě jsme si totality nevážili.

V.S.S.: Jak je to s vnitřní svobodou dnes v době vnějškové svobody?

I.H.: Řekl bych že stejné, jako v době vnějškové nesvobody. Často řeším, jak napsat něco, co lidé nechtějí slyšet, anebo jak napsat to, co slyšet chtějí, ale s čím se neztotožní prorežimní editoři. A v takové chvíli, kdy člověk odbočí z hlavního proudu, anebo jde proti němu, si vždy musí říct: nebuď srab, neriskuješ přece život, v nejhorším přijdeš o honorář anebo o práci. Jednou se mi podařilo vyděsit některé rozhlasové kolegy, když jsem ve vysílání prohodil, že nevolím, neboť nemám koho, ale objeví-li se strana, která slíbí zrušit kapitalismus, určitě ji svým hlasem podpořím. Anebo jsem šokoval editora myšlenkou, že tři největší problémy EU jsou volný pohyb lidí, zboží a kapitálu. Aby se v médiích hlavního proudu, ať už veřejnoprávních či soukromých, člověk osmělil k nezávislému myšlení a dovolil si říct věci jinak, než jak je servíruje televize, vnější svoboda nestačí. Nezbytná je ta vnitřní.

Antikomunismus je směšný, varuje před něčím, co lidé nechtějí

V.S.S.: V posledních 30 letech působíte jako novinář a mě by zajímalo, jak vnímáte vývoj v české a slovenské žurnalistice za tu dobu. Jak se podle Vás změnila a hlavně, jak moc dobře hrála roli nezávislého kritika či „čtvrté moci“ v „době svobody“?

I. H.: Ještě jsem se stihl stát novinářem v době, kdy toto řemeslo mělo jakousi prestiž. (A o novinářích v hlavní roli se v Hollywoodu točily romantické komedie.) Ta doba je nenávratně pryč, dnes si lidé v průzkumech více než novináře cení uklízečky. Má to vícero důvodů: média přestala vydělávat na prodeji obsahu a žijí z reklamy. Od toho se odvíjí bulvarizace médií, jejich povrchnost. Platí, že ve srovnání s minulostí dnes v newsroomu dělá polovina novinářů dvojnásobek práce za poloviční mzdu. Řada schopných novinářů odešla za výdělkem do reklamy a PR a i v důsledku toho dnes v médiích pozorujeme hodně

exhibicionistů a fanatiků. Liberálně demokratický mainstream degeneroval na šíření prorežimní propagandy, tedy na manipulaci. A pak je zde konkurence internetu, sociálních sítí, bezbřehá neodpovědnost slova: V éře blogerů slovo ztrácí váhu, prestiž, noblesu... Jakápak čtvrtá velmoc? Z kontinuálního úpadku žurnalistiky samozřejmě existují světlé výjimky, weby, které z pilnosti usilují o kvalitní nekomerční nezávislou žurnalistiku, na kterou mainstream rezignoval a bulvár ani nikdy neaspiroval.

V.S.S.: Přiznal jste se tu statečně k určité nostalgii po minulém režimu. Statečně, protože mám dojem, že je to aspoň oficiálně zakázaný jev, který vlastně lidem zakazuje mít nuancovaný pohled na minulost, která skončila a my si ji jen znovu a znovu rekonstruujeme. Co si myslíte o antikomunismu a jeho roli v dnešní české společnosti po 30 letech?

I.H.: Především se divím, že je to ještě téma. Přijde mi, že dnešní antikomunisté trpí absencí reálných komunistů, takže musí vzít zavděk bojem s fikcí. To, před čím varují, musí vymýšlet. Do stávajících komunistů, kteří se po převratu zapojili do budování kapitalismu, projektují antikomunisté své vzpomínky na totalitu. Moc to ale nefunguje. Dnešní komunisté jsou spíše spoluviníky než viníky nepravostí, které má na svědomí panující režim, neboť nepravosti minulého režimu už dlouho páchat nelze. Antikomunismus je poněkud směšný. Varuje před něčím, co lidé nechtějí. Jelikož je ale antikomunismus oficiální ideologií současného režimu, znamená to, že poptávku veřejnosti po komunismu současný režim předpokládá, anebo alespoň tuší. Bojuje s komunismem preventivně, podobně jako komunisté preventivně bojovali s neexistujícím kapitalismem i v době, kdy tady o kapitalismus prakticky nikdo nestál. Antikomunisté (zdá se) na rozdíl od současných komunistů soudí, že komunismus má budoucnost. Což je pikantní.

Babišův smrtelný hřích? Šel do politiky bez prostředníků

V.S.S.: V komentáři pro deník Pravda jste napsal, že Andrej Babiš je „náš“ a že je „prototyp úspěšného domácího miliardáře“ v Česku, po kterém volali naši „budovatelé kapitalismu“. Proč někteří lidé vnímají Babiše stále spíš jako, když to zjednoduším, výsledek či problém „minulého režimu“?

I.H.: Hlavní důvod je myslím v tom, že vyznavači kapitalismu nechtějí s kapitalistou Babišem vylít z vaničky i kapitalismus. Chtěli by se ho zbavit coby exponenta „totalitního režimu“ (i když jím ve skutečnosti nebyl), neboť kritizovat ho za akumulaci kapitálu a predátorské podnikání, by znamenalo kritizovat režim současný, který právě takovéto kapitalistické ctnosti legitimizuje a vyzdvihuje jako společensky žádoucí úspěch... Jan Keller má pro dnešní politiky termín „servisní elita“. Mínil tím, že politici neslouží svým voličům, ale svým sponzorům, korporacím, tedy boháčům jako je Babiš. Babišův smrtelný hřích spočívá v tom, že se rozhodl obejít bez prostředníků, postarat se o svůj byznys napřímo. Není to ovšem Babiš, kdo privatizoval politiku. Tu privatizovala právě servisní elita, tedy „zavedené“ (respektive „tradiční“) politické strany, před kterými volič upřednostňuje „transparentního úspěšného pragmatika“ Babiše. Byla by to velká legrace, kdyby to celé nebyla tragédie...

V.S.S.: Ona je otázka, zda je to „smrtelný“ hřích nebo prostě návrat k „normálu“ vzhledem k tomu, že neoliberalní kapitalismus je „návratem“ před dobu aliance mezi sociálním státem a demokracií. A tu jsme po roce 1989 úspěšně zbourali, ne? Takže proč to pokrytectví?

I.H.: Boháči se nedávají na politiku úplně běžně. Většinou respektují stav, kdy z povzdálí tahají za nitky, politiky si platí a nemají potřebu se zviditelňovat. Smrtným hříchem jsem myslel to, že Babiš, místo aby si hleděl svého, bere politikům práci, a ještě je navíc usvědčuje z toho, že ji dělají špatně. To je podle mne pravý důvod, proč má nouzi o koaliční partnery. Pokud jde o kapitalismus v režii liberálních demokratů, stali jsme se účastníky velice smutného příběhu. Místo toho, aby se u nás po listopadu 1989 socialismus reformoval do podoby, kdy by byl konkurencí, respektive inspirací kapitalistickému sociálnímu státu, provozovanému našimi západními sousedy, vrátili jsme se k historicky překonanému, vadnému modelu kapitalismu mafiánského. Ten navíc po pádu socialistické konkurence metastázoval v mafiánský kapitalismus globální. Nevím jak vy, ale já neviduji u politiků žádný nápad, jak to napravit. Dokonce mi připadá, že jim dosud ani nedošlo, že máme problém.

V.S.S.: Babišové a další akumulovali kapitál v době, kdy byli v čele lidé jako Václav Havel a Václav Klaus. Jak tyto dvě výrazné postavy posledních 30 let vidíte Vy?

I.H.: Když je takto zmiňujete „jedním dechem“, napadá mne, že bychom měli začít přemýšlet, co je spojovalo, nikoli věčně omílat, jak velice byli jiní, protikladní, nekompatibilní. Že se Havel s Klausem nesnášeli, že proti sobě intrikovali, je samozřejmě pravda, ale z odstupů dvou desetiletí je zřejmé, že se ten jejich antagonismus přeceňoval. V tom zásadním se shodli. Oba byli přesvědčeni, že je třeba se odstříhnout od minulého režimu, který byl podle obou nereformovatelný. Představa, že jsme se zdárně transformovali, zásluhou Havlova humanismu, jeho lidsko-právního, demokratického étosu, či zásluhou Klausovy ekonomické erudice a jeho politického tahu na branku, je podle mne mýtus. Transformace skončila ekonomickou a společenskou katastrofou, a to, na co jsme doplatili, byla kombinace Havlovy naivity a Klausova cynismu.